

УДК 811.161.2'01:81'1(045)

КОВАЛЮК Ольга

МОВА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК XIV–XVI СТ. У ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

У статті розглянуто терміни на позначення мови, якою були написані пам'ятки, створені на українсько-білоруських землях у XIV–XVI ст.; з'ясовано доцільність уживання терміна «літературна мова» щодо української літературно-писемної традиції XIV–XVI ст.; окреслено змістове наповнення терміна «мовна норма», визначено особливості його вживання щодо текстів досліджуваного періоду.

Ключові слова: староукраїнська мова; мовна норма; варіативність; історико-лінгвістичний аспект; літературно-писемна традиція XIV–XVI ст.

Вступ. У процесі вивчення лексики на позначення емоцій та емоційних станів людини в українській мові XIV–XVI ст. перед дослідником постає низка складних і дискусійних питань, вирішення яких потребує спеціального окреслення.

Аналіз досліджень і публікацій. Звернення до теоретичних розвідок у галузі історичного мовознавства засвідчує посилену увагу дослідників до вибору терміна на позначення мови, якою були написані кириличні пам'ятки на українсько-білоруських землях у XIV–XVI ст. Передусім ідеться про наукові праці Л. Л. Гумецької, М. Мозера, В. М. Мойсієнка, І. І. Огієнка, В. М. Передрієнка, В. М. Русанівського, І. П. Чепіги, Ю. В. Шевельова та інших учених.

Постановка проблеми. У лінгвістичній літературі для називання мовно-писемної традиції окресленого історичного періоду паралельно співіснує низка термінологічних позначень, зокрема «староукраїнська мова» [3, с. 334; 16, с. 641–644; 12, с. 40; 10, с. 72; 8, с. 86], «давньоукраїнська мова» [19, с. 397], «західноруська мова» [3, с. 334; 14, с. 197] тощо. Подібні термінологічні розбіжності, очевидно, спричинені суб'єктивною складовою, оскільки кожен учений намагається уточнити сформовану попередниками теоретико-методологічну платформу, зважаючи на власну світоглядну орієнтацію й наявний фактичний матеріал. З огляду на це мета статті полягає у виборі терміна на позначення мови досліджуваних писемних пам'яток, а також з'ясуванні доцільності вживання терміна «літературна мова» щодо мови XIV–XVI ст. й окресленні змістового наповнення терміноодиноці «мовна норма».

Терміни на позначення мови, якою були написані пам'ятки, створені на українсько-білоруських землях у XIV–XVI ст. Зазначаємо, що до уваги беруться лише кириличні тексти. На окремий коментар передусім заслуговує зміст терміна «староукраїнська мова». Так, скажімо, за свідченням Г. П. Півторака, мову

XIII–XVIII ст., що сформувалася на основі давньокиївських (давньоруських) літературних традицій і впливу живого народного мовлення та проіснувала до І. Котляревського й Т. Шевченка, слід кваліфікувати як староукраїнську писемну [12, с. 40].

Л. Л. Гумецька вкладає дещо інший зміст у витлумачення наукового терміна «староукраїнська мова». Беручи до уваги той факт, що саме в період XV–XVII ст. виникають пам'ятки з суто українськими або суто білоруськими мовними рисами, вільними від специфічних рис іншої мови, дослідниця пропонує мову таких пам'яток диференціювати відповідно на староукраїнську й старобілоруську [3, с. 334]. Причому поряд із термінами «староукраїнська» та «старобілоруська» Л. Л. Гумецька послідовно використовує ще й поняття «західноруська» мова, застерігаючи водночас, що відповідні термінологічні одиниці не є синонімічними [3, с. 333]. Мовознавець наполягає на розмежуванні цих номінацій, оскільки кожна з них має своє змістове наповнення, яке визначає її застосування. Так, скажімо, західноруською мовою XV–XVII ст. «треба вважати мову таких пам'яток, які не можна зарахувати ні до виключно білоруських, ні до виключно українських, мову, в якій відбиті риси, що мають основу і в білоруській, і в українській мові, або в якій поряд з специфічними білоруськими наявні й специфічні українські риси» [3, с. 334].

Згідно з твердженням В. М. Русанівського, термін «західноруська писемна мова» на позначення староукраїнської й старобілоруської писемно-літературних мов був характерною ознакою історіографічних і філологічних розвідок XIX ст. [14, с. 197], а тому апеляція Л. Л. Гумецької до відповідної лінгвоодиноці видається цілком закономірною. Однак В. М. Мойсієнко заперечує доцільність і доводить умовність терміна «західноруська мова». Зокрема, дослідник зауважує, що в науковому вжитку «логічно мали б бути кореляти-відповідники за сторонами горизонту: «південнору-

ська», «північноруська» тощо, чого насправді немає. Назва ж «південноруська мова» для номінації української – не прижилася. Терміни «північноруська» чи «східноруська» не могли виникнути в принципі, оскільки на час упровадження в обіг поняття «західноруська», мова Московії називалася «великоруською» [8, с. 79–80].

У зв'язку з цим В. М. Мойсієнко пропонує послуговуватися термінологічним позначенням «староукраїнська мова», кваліфікуючи нею мову текстів, окремі зразки яких задокументовано з XIV ст. На думку мовознавця, відповідні текстіві реалізації постали переважно на українській території (хоч не виключено, що й на білоруській), у них істотно проявляються південно- та північноукраїнські риси (зокрема й «українського комплексу» – «ікання», сплутування і – ы, відображення диспалаталізації приголосних та ін.) [8, с. 86]. Подібні міркування вченого мають, як нам видається, переконливе наукове обґрунтування, тому для найменування мови писемних пам'яток XIV–XVI ст. обираємо термін «староукраїнська мова».

Варто також наголосити, що в лінгвістичній літературі термін «староукраїнська мова» функціонує у двох значеннях: «його частіше розуміють як єдність мов слов'яноруської і «простої», рідше – як літературну мову, що ґрунтується переважно на українській живомовній основі» [10, с. 72].

Інтеграція в межах староукраїнської мови двох мовних варіантів містить під собою культурно-історичне й ідеологічне підґрунтя, оскільки «в другій половині XV–XVI ст. на зміну візантійсько-християнській культурній добі з її ідеологією теоцентризму настає доба Відродження та ідеологія антропоцентризму. Процес гуманізації культури, мистецтва, літератури охопив і літературну мову, сприяючи її переходові на основу живого народного мовлення <...> У свідомості освічених людей відбувається виразне розрізнення двох мов, що мали назви слов'яноруської, а частіше просто слов'янської, та руської (офіційно – руської посполитої)» [10, с. 71–72].

Першим варіантом тогочасної староукраїнської мови, цілком закономірно, залишалася церковнослов'янська мова, або точніше – старослов'янська, яка протягом багатьох віків зазнавала впливу українських редакторів [17, с. 277]. Для номінації відповідної мовно-літературної традиції в наукових розвідках паралельно співіснують терміни «слов'янська» [10, с. 71–72], «слов'яноруська» [10, с. 71–72], «давньоукраїнська» [19, с. 397], «книжня» [1, с. 37] мови. За спостереженнями Ю. В. Шевельова, ця мова «була спадкоємцем трьох традицій – моравської, македонської, болгарської, але кіс-

тяком <...> її на Русі була ця остання. Безперечно, домішувалися до неї місцеві, східнослов'янські елементи, але не так програмово чи в намірі, як через брак тренування й освіти, хоч згодом деякі з них і були легалізовані» [19, с. 397]. Із типологічного погляду старослов'янська мова слугувала книжно-традиційним варіантом староукраїнської мови й «була реалізована у стилях церковно-релігійного спрямування: конфесійному, почасти художньому (писаних «високим» стилем одах, драмах), ораторських творах, у житійно-повістевій літературі, науковій та ін.» [10, с. 72].

Другим варіантом реалізації староукраїнської мови окресленого історичного періоду була «руська» мова – офіційна ділова мова Великого князівства Литовського, для номінації якої в наукових студіях з історії мови поряд із дефініцією «руська» функціонують термінологічні позначення «руська посполита» [10, с. 71–72], «актова» [9, с. 141], «канцелярійна» [9, с. 141] тощо. Ця мова превалювала в жанрах актово-ділового письменства: дарчих і купчих грамотах, юридичних актах, заповітах й інших офіційних документах. Саме тому подекуди спостерігаємо спроби дослідників кваліфікувати її як «канцелярійну» чи «актову» [9, с. 141]. Однак почасти руською мовою писали повісті, житія, віршовані твори тощо.

Згідно з твердженням В. М. Мойсієнка, руська мова виникає «на основі тогочасної літературної давньоруської, до якої з часом все більше проникають українські та білоруські живомовні особливості, тобто «руська» мова онароднюється в білоруському та українському напрямку» [8, с. 75]. Аналогічні міркування фіксуємо й у лінгвістичних студіях австрійського славіста М. Мозера, який переконливо доводить, що окреслений варіант староукраїнської мови становить «переробку давньої ділової мови східних слов'ян в оперті на білоруську й українську народні мови та на моделі західної дипломатики» [6, с. 82]. Натомість І. І. Огієнко пропонує розмежовувати в складі руської мови україно- чи білоруськомовний компонент, наголошуючи, що «за литовського часу скрізь сильно розвиваються урядові канцелярії – княжі, судові й ін., а також канцелярії єпископські...» [9, с. 141]. Однак маємо враховувати й той факт, що тогочасні лінгвоносії «ні мовно, ні етнічно себе не протиставляли, називаючись народом «руським», і послідовно відмежовувалися від поляків і москвинів. Мову свою вони також називали «руською». Очевидно, ця дефініція стосувалася як тогочасної розмовної, так і писемно-літературної» [7, с. 6]. Саме тому, імовірно, більшість дослідників пропонує не розділяти україномовний чи білоруськомовний компонент в структурі так званої «руської» мови.

Прикметно, що старослов'янська й руська мови постійно конкурували між собою за сфери впливу: якщо перша обслуговувала здебільшого релігійні тексти, то друга знаходила реалізацію передусім в офіційно-ділових документах. Однак, починаючи з середини XVI ст., зазнавши глибшої демократизації, руська мова під назвою «простої мови» майже неподільно панує в діловому стилі (універсалах, актових книгах і документах, збірниках законів тощо), широко використовується в художньому (віршах, піснях, драмах, діалогах, легендах), літописно-мемуарній, учительній («учительних євангеліях»), полемічній літературі, церковних казаннях, наукових творах та ін. [10, с. 72; див. детальніше 5, с. 20–56, 118–125].

Як наслідок, книжна українська, або руська, мова поступово «почала витіснити церковнослов'янську, і тільки екстралінгвістичні фактори перешкодили повному утвердженню «простої мови» в усіх стилях письменства <...> Незважаючи на взаємодію української книжної і церковнослов'янської мов, відмінності між ними дедалі збільшувалися, церковнослов'янська мова ставала все менш зрозумілою для людей, спеціально не підготовлених. У зв'язку з цим демократично настроєні українські книжники доходили висновку про необхідність перекладу богослужбових творів зрозумілою для народу мовою» [17, с. 277]. Відтак перед українською інтелектуальною елітою постає нагальна потреба створення нової літературної мови, яка могла б, по-перше, правити за «свою» для тих, хто ще не сприймав польської мови та польського письма, а по-друге, бути зрозумілою, на відміну від мови церковнослов'янської [6, с. 76]. «І хоч у південно-західній Русі в XVI – першій половині XVII ст. церковнослов'янська мова не відігравала помітної ролі в суспільному житті, а в більшості існуючих писемних жанрів панувала книжна українська мова, однак, – відзначає з цього приводу І. П. Чепіга, – представники українського письменства бачили різницю між мовою високою, богослужбовою, і приземленою «простою», намагаючись підняти авторитет мови культової писемності» [18, с. 82].

За відповідних обставин функцію літературної перебирає на себе демократизований різновид руської мови – «проста мова». Як зауважує М. Мозер, саме «проста мова» стала літературно обробленим надрегіональним варіантом білоруської та української мов середньої доби, що постав «на основі спільної «руської» (=українсько-білоруської) ділової мови, яка, незважаючи на наявність деяких ознак української та білоруської народної мови, зазнавала такого потужного впливу польської мови та польських текстових зразків, що дослідники часто-густо ставили під сумнів саму її «білоруськість» чи «українськість» [6, с. 75]. Щоправда,

на думку Ю. В. Шевельова, проста, або просто-народна, мова витворилася з церковнослов'янською та польською домішкою, але майже без білоруських елементів [20, с. 719].

Попри такі дещо розбіжні погляди дослідників на шляхи наповнення лексики простої мови й наявність у ній чужомовних компонентів, більшість істориків мови сьогодні все-таки схильна вважати, що проста мова, будучи удосконаленням різновидом руської мови, набуває в XVI ст. усіх ознак літературної мови. Якщо «русській мові», як правило, відмовлювано в статусі літературної, то «простою» називають мову, що мала якраз всі ознаки літературної [7, с. 4; 13, с. 94].

Доцільність уживання терміна «літературна мова» щодо староукраїнської літературно-писемної традиції XIV–XVI ст. Варто відзначити, що мовознавці не одностайні у витлумаченні цього питання, оскільки по-різному розуміють зміст поняття «літературна мова». Проблема полягає насамперед у тому, що «не всі дослідники питання схильні вважати мову найдавніших пам'яток писемності літературною» [2, с. 3]. Так, наприклад, В. М. Русанівський вважає, що літературна мова «існує відтоді, відколи існують твори, написані нею» [15, с. 10]. Дещо з іншої позиції підходить до трактування цього дискусійного питання Л. Л. Гумецька, яка відзначає: «Слов'янські писемні мови XIV–XV ст., початкового періоду їх розвитку, не будучи ще літературними мовами в сучасному розумінні цього терміна, містили вже в зародковому стані всі характерні ознаки сучасних літературних мов і насамперед виявляли вже до певної міри стандартизований характер» [2, с. 4]. У зв'язку з цим мовознавець вважає більш влучним для найменування мови писемності стародавньої доби поширений у вітчизняній лінгвістиці термін «писемно-літературна» чи «літературно-писемна» мова, який водночас указує на літературний ранг писемної мови і підкреслює різницю «в змісті і обсязі» поняття «літературна мова» [2, с. 4].

Услід за Л. Л. Гумецькою для номінації староукраїнської писемної традиції XIV–XVI ст. користуємося терміноодиницею «літературно-писемна» мова. Літературно-писемна мова XIV–XVI ст. – це один із перехідних етапів на шляху становлення й кодифікації сучасного літературного зразка, тому не варто ототожнювати її з тією мовою, яку щодня чуємо по радіо й телебаченню, використовуємо в повсякденному спілкуванні, яку вивчали в школі, якою читаємо книжки, газети й часописи [12, с. 39].

Із терміном «літературної мови» нерозривно пов'язаний термін «мовна норма», оскільки однією з диференційних ознак виробленості літературної мови вважається її нормативність.

Тому аналіз мовної організації староукраїнських писемних джерел XIV–XVI ст., на наш погляд, вимагає також з'ясування змістового наповнення терміна «мовна норма», уживання його щодо мови досліджуваного періоду.

На сьогодні в мовознавчих студіях існує чимало дефініцій терміна «мовна норма». Однак, урахувавши історико-лінгвістичний аспект запропонованого дослідження, для нас найбільш мотивованим і науково вираженим видається формулювання С. Я. Єрмоленко: «Норма мовна – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» [4, с. 420]. Інтерпретуючи в такий спосіб суть терміна «мовна норма», приходимо до висновку, що формування й становлення мовної норми в староукраїнській літературно-писемній традиції XIV–XVI ст. було детерміновано конкретними мовно-історичними фактами, зокрема тривалим перебуванням українських земель у складі різних політичних утворень, яке спричинило розбалансованість мовних підсистем, невпорядкованість їх елементів і, як наслідок, значну варіативність.

Відзначимо, що варіативність вважається закономірним явищем для літературних мов на етапі їх формування й становлення. Із цього приводу Л. Л. Гумецька констатує: «Будучи відносно стандартизованою на кожному етапі свого розвитку, у всіх своїх чергових трансформаціях і зберігаючи через те наддіалектний характер, писемно-літературна мова стародавньої доби не була, проте, в усіх своїх виявах цілковито одноманітною, – явище, властиве тільки літературній мові нової доби» [2, с. 10]. «Як правило, – продовжує міркування в цьому руслі М. М. Пилинський, – великою варіативністю, або широтою норми, відзначаються літературні мови, що тільки формуються чи сформувалися порівняно недавно <...> Пізніше, у зв'язку з виробленням і стабілізацією єдиних літературних норм, спостерігається виразне зменшення допустимих у літературній мові варіантів» [11, с. 14].

Висновки. Отже, у процесі вивчення лексичного фонду текстів, написаних кирилицею на українсько-білоруських землях у XIV–XVI ст., концептуального значення набула проблема вибору терміна на позначення мови досліджуваних пам'яток. Звернення до наукових розвідок українських і зарубіжних лінгвістів дозволило об'єднати в рамках терміна «староукраїнська мова» як слов'яноруську (старослов'янську), так і живу руську мову (зокрема її літературний варіант – просту мову). Водночас було зафіксовано певну невпорядкованість мовних елементів, яку пояснюємо насамперед сти-

льовими особливостями досліджуваних текстів. Уважаємо, що вивчення подібних варіантів у діахронічній динаміці дозволить простежити еволюцію літературно-писемної мови.

Список використаної літератури

1. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський. – К. : Веселка, 1991. – 46 с.
2. Гумецька Л. Л. Питання стандартизації слов'янських писемно-літературних мов стародавньої доби : VI Міжнародний з'їзд славістів / Л. Л. Гумецька. – К. : Наук. думка, 1968. – 14 с.
3. Гумецька Л. Л. Якій з трьох назв західноруської літературної мови XV–XVII ст. – “західноруська”, “староукраїнська” і “старобілоруська” – слід віддати перевагу або як ці назви диференціювати у вживанні? / Л. Л. Гумецька // Філологічний збірник. – К., 1958. – С. 332–336.
4. Єрмоленко С. Я. Норма мовна / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : енциклопедія / ред. : В. М. Русанівський (співголова) та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 420–421.
5. Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / П. Г. Житецький // Вибрані праці : Філологія / упоряд., вступ. стаття і прим. Л. Т. Масенко. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 20–138.
6. Мозер М. Причинки до історії української мови / М. Мозер / За заг. ред. С. Вакуленка. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 848 с.
7. Мойсієнко В. М. “Проста мова” в Україні та Білорусі XVI століття / В. М. Мойсієнко, О. І. Ніка ; НАН України ; Укр. ком. славістів ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. : О. С. Онищенко (голова та ін.). – К. : НБУВ, 2013. – 25 с.
8. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. / В. М. Мойсієнко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 450 с.
9. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 436 с.
10. Передрієнко В. М. Проблеми вивчення староукраїнської літературної мови другої половини XVI–XVIII ст. / В. М. Передрієнко // Магістеріум : Мовознавчі студії. – Випуск 37. – К. : ВПЦ НаУКМА, 2005. – С. 71–74.
11. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наукова думка, 1976. – 288 с.
12. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі “спільної колиски” / Г. П. Півторак. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2001. – 152 с.
13. Плющ П. П. До питання про так звану “просту мову” XVI–XVIII ст. на Україні // П. П. Плющ // Питання історичного розвитку україн-

ської мови. – Х., 1962. – С. 92–96.

13. Русанівський В. М. Західноруська писемна мова / В. М. Русанівський // Українська мова : енциклопедія / ред. : В. М. Русанівський (співголова) та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 197.

14. Русанівський В. М. Історія української літературної мови / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.

16. Русанівський В. М. Староукраїнська літературна мова / В. М. Русанівський // Українська мова : енциклопедія / ред. : В. М. Русанівський (співголова) та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 641–644.

17. Чепіга І. П. Взаємодія української і церковнослов'янської мов XVI ст. (на матеріалах перекладів Євангелія) / І. П. Чепіга // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Праці Філологічної секції. – 1995. – Т. 229. – С. 277–288.

18. Чепіга І. П. Концепція літературної мови староукраїнських книжників XVI – першої половини XVII ст. / І. П. Чепіга // Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 79–93.

19. Шевельов Ю. В. Вибрані праці : у 2 кн. Кн. I. Мовознавство / Ю. В. Шевельов ; упоряд. Л. Масенко. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 583 с.

20. Шевельов Ю. В. Історична фонологія української мови / Ю. В. Шевельов. – Х. : Акта, 2002. – 1054 с.

REFERENCES

1. Hrushevskyi M. S. *About the Ukrainian language and the Ukrainian school* [Pro ukrainsku movu i ukrainsku shkolu] / M. S. Hrushevskyi // Veselka Rainbow. – Kyiv, 1991. – 46 p.

2. Humetska L. L. *The issue of standardization for the Slavic written-literary languages of the ancient era: VI International Congress of Slavists* [Pytannia standartyzatsii slovianskykh pysemno-literaturnykh mov starodavnoi doby : VI Mizhnarodnyi zizd slavistiv] / L. L. Humetska // Naukova dumka. Scientific thought. – Kyiv, 1968. – 14 p.

3. Humetska L. L. *Which of the three names for the Western literary language XV–XVII centuries. – «West-Russian», «Old Ukrainian» and «Old Believers» – should one prefer or how to differentiate these names in use?* [Yakii z trokh nazv zakhidnoruskoï literaturnoi movy XV–XVII st. – «zakhidnoruska», «staroukrainska» i «starobiloruska» – slid viddaty perevahu abo yak tsi nazvy dyferentsiiuvat u vzhvanni?] / L. L. Humetska // Philological collection. Filolohichniy zbirnyk. – Kyiv, 1958. – P. 332–336.

4. Yermolenko S. Ya. *Linguistic norm* [Norma movna] / S. Ya. Yermolenko // Ukrainian language: Encyclopedia [Ukrainska mova : entsyklopediia] / ed. : V. M. Rusanivskyi (co-head) et al. – [2nd ed., corr. and suppl.] // Publishing house M. P. Bazhan «Ukr. Encyclopedia». Vydavnytstvo «Ukr. entsykl.» im.

M. P. Bazhana. – Kyiv, 2004. – P. 420–421.

5. Zhytetskyi P. H. *Essay on the Ukrainian language literary history in the XVII century*. [Narys literaturnoi istorii ukrainskoï movy v XVII st.] / P. H. Zhytetskyi // Selectas: Philology / ed., intr. article and notes L. T. Masenko // Naukova dumka. Scientific thought. – Kyiv, 1987. – P. 20–138.

6. Mozer M. *Advances to the history of the Ukrainian language* [Prychynky do istorii ukrainskoï movy] / M. Mozer / ed. S. Vakulenko // Nova knyha. New Book. – Vinnytsia, 2011. – 848 p.

7. Moisiienko V. M. *«Simple language» in Ukraine and Belarus of the XVI century* [«Prosta mova» v Ukraini ta Bilorusi XVI stolittia] / V. M. Moisiienko, O. I. Nika; National Academy of Sciences of Ukraine; Ukr. Com. of Slavists; National Vernadsky Library of Ukraine; ed. board: O. S. Onyschenko (head et al.) // NBUV. – Kyiv, 2013. – 25 p.

8. Moisiienko V. M. *Phonetic system of the Ukrainian Polissya dialects in the XVI–XVII centuries*. [Fonetychna systema ukrainskykh poliskykh hovoriv u XVI–XVII st.] / V. M. Moisiienko // Publishing house of Zhytomyr Ivan Franko State university. – Zhytomyr, 2006. – 450 p.

9. Ohiienko I. I. *History of the Ukrainian literary language* [Istoriia ukrainskoï literaturnoi movy] / I. I. Ohiienko // Nasha kultura i nauka. Our culture and science. – Kyiv, 2004. – 436 p.

10. Peredriienko V. M. *Problems of studying the old Ukrainian literary language of the second half of the XVI–XVIII centuries*. [Problemy vyvchennia staroukrainskoï literaturnoi movy druhoï polovyny XVI–XVIII st.] / V. M. Peredriienko // Magisterium: Movoznavchi studii. Magisterium: Linguistic Studies. – Iss. 37. – VPTs NaUKMA. – Kyiv, 2005. – P. 71–74.

11. Pylynskyi M. M. *Language norm and style* [Movna norma i styl] / M. M. Pylynskyi Humetska // Naukova dumka. Scientific thought. – Kyiv, 1976. – 288 p.

12. Pivtorak H. P. *Origin of Ukrainians, Russians, Belarusians and their languages: Myths and truth about the three Slavic brothers from the «common cradle»* [Pokhodzhennia ukrainsiv, rosiian, bilorusiv ta yikhnikh mov: Mify i pravda pro trokh brativ slovianskykh zi «spilnoi kolysky»] / H. P. Pivtorak // Vydavnychiy tsentr «Akademiia». Publishing Center «Academy». – Kyiv, 2001. – 152 p.

13. Pliushch P. P. *The issue of the so-called «simple language» of the XVI–XVIII centuries in Ukraine* [Do pytannia pro tak zvanu «prostu movu» XVI–XVIII st. na Ukraini] // P. P. Pliushch // The historical development issue of the Ukrainian language. – Kharkiv, 1962. – P. 92–96.

14. Rusanivskyi V. M. *Western-Russian written language* [Zakhidnoruska pysemna mova] / V. M. Rusanivskyi // Ukrainian language: Encyclopedia [Ukrainska mova : entsyklopediia] / ред. : V. M. P. Bazhan «Ukr. Encyclopedia». Vydavnytstvo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. – Kyiv, 2004. – P. 197.

15. Rusanivskiy V. M. *History of the Ukrainian literary language* [Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy] / V. M. Rusanivskiy // ArtEk. – Kyiv, 2002. – 424 p.

16. Rusanivskiy V. M. *Old Ukrainian literary language* [Staroukrainska literaturna mova] / V. Ukrainian language: Encyclopedia [Ukrainska mova : entsyklopediia] / ред. : V. M. Rusanivskiy (co-head) et al. – [2nd ed., corr. and suppl.]. – Publishing house M.P. Bazhan «Ukr. Encyclopedia». Vydavnytstvo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. – Kyiv, 2004. – P. 641–644.

17. Chepiha I. P. *Interaction of the Ukrainian and Church Slavonic languages of the XVI century*. (based on the materials of the Gospel translation) [Vzaiemodiia ukrainskoi i tserkovnoslovianskoi mov XVI st. (na materialakh perekladiv Yevanheliia)] / I. P. Chepiha // Works of the Shevchenko Scientific Society. – Works of the Philological Section. – 1995. – V. 229. – P. 277–288.

18. Chepiha I. P. *The Literary Language Concept of the Old Ukrainian Scribes of the XVI – the first half of the XVII century*. [Kontsepsiia literaturnoi movy staroukrainskykh knyzhnykiv XVI – pershoi polovyny XVII st.] / I. P. Chepiha // Genres and styles in the history of Ukrainian literary language. – Naukova dumka. Scientific thought. – Kyiv, 1989. – P. 79–93.

19. Shevelov Yu. V. *Selectas: in 2 books. Book. I. Linguistics* [Vybrani pratsi: u 2 kn. Kn. I. Movoznavstvo] / Yu. V. Shevelov ; ed. L. Masenko // Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademii». Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy». – Kyiv, 2009. – 583 p.

20. Shevelov Yu. V. *Historical phonology of the Ukrainian language* [Istorychna fonolohiia ukrainskoi movy] / Yu. V. Shevelov // Akta. Acta. – Kharkiv, 2002. – 1054 p.

О.КОВАЛЮК ЯЗЫК СТАРОУКРАИНСКИХ ТЕКСТОВ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье рассмотрены термины, которыми обозначают язык письменных памятников, задокументированных кириллицей на украинско-белорусских землях в XIV–XVI вв.; установлено целесообразность употребления термина «литературный язык» относительно украинского литературно-письменного языка XIV–XVI вв.; определено научное содержание термина «языковая норма», указано на особенности его употребления по отношению к текстам исследуемого периода.

Ключові слова: староукраїнський мовний зразок; мовна норма; варіативність; історико-лінгвістичний аспект; літературно-письменна традиція XIV–XVI вв.

O. KOVALIUK THE LANGUAGE OF UKRAINIAN WRITTEN ARTIFACTS OF THE XIV–XVI CENTURIES IN THE TERMINOLOGICAL COVERAGE

The article discusses the terms that nominate the language of written artifacts documented by the

Cyrillic on the Ukrainian-Byelorussian lands in the XIV–XVI centuries; the expediency of using the notion “literary language” as to the Ukrainian literary written tradition of the XIV–XVI centuries is clarified; the content of the term “linguistic norm” is outlined, its characteristics in the investigated period are determined.

Key words: the Old Ukrainian language; a linguistic norm; a variation; a historical and linguistic aspect; a literary written tradition of the XIV–XVI centuries.

O. KOVALIUK LANGUAGE OF UKRAINIAN WRITTEN ARTIFACTS OF XIV–XVI CENTURIES IN TERMINOLOGICAL COVERAGE

During processing of the vocabulary designating human emotions and emotional states in the Ukrainian language of the XIV–XVI centuries a researcher encounters a series of complicated and argumentative issues the resolution of which requires a special outline. The problems of choosing a term to nominate the language of investigated written artifacts, ascertaining expediency of using the notion of “literary language” in relation to the language of the XIV–XVI centuries, discovery of the notion of “linguistic norm” take a contextual significance in this context.

In linguistic literature, there is still no unanimous view on the nomination of the language of written artifacts documented by the Cyrillic on the Ukrainian-Byelorussian lands in the XIV–XVI centuries. It is obvious that terminological differences are caused by a subjective component as each scientist tries to clarify the theoretical and methodological platform formed by the predecessors taking into account his or her own ideological orientation and available factual material. In this regard, following V. M. Moisiienko, we suggest to use terminological designation of the “old Ukrainian language” that qualifies language of the texts the individual samples of which have been documented since the XIV century. According to the linguist, the corresponding text realizations appeared mainly on the Ukrainian territory (though it is possible that on the Belarusian one as well), they have significant southern and northern Ukrainian features (in particular, of the “Ukrainian complex” as well – “i-pronunciation”, “i-y” confusion, dispalatalization of consonants, etc.). At the same time, scientists integrate both Slavic-Russian (Old Slavic) and modern Russian language (in particular, its literary version – a simple language) within the concept of the “Old Ukrainian language”. It is noteworthy that both languages have constantly competed with each other for spheres of influence.

It is worth noting that the literary written language of the XIV–XVI centuries is one of the transitional stages in the way of formation and codification of the modern literary model. Therefore it is not necessary to identify it with the modern Ukrainian literary language which is a product of long historical development created as a result of intensive lexicographic searches and intense language-making practices of individual personalities.

During processing of the lexical fund of the old Ukrainian artifacts of the XIV–XVI centuries a certain disorder of linguistic elements which is

regarded as a natural phenomenon for literary languages at the stage of their creation and formation is found. Imbalance of the language subsystems, disorder of their elements and, as a result, a significant variation are determined by specific linguistic and historical facts, in particular, by long-term entry of the Ukrainian territories into different political formations.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2018

УДК 81'25-115(048.2)=111:349.41(045/046)

ЛЕПЬОХІН Євгеній

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНОТАЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ДЛЯ СТАТЕЙ ГАЛУЗІ ЗЕМЛЕУСТРІЙ ТА КАДАСТР

У статті проаналізовано анотації англійською мовою щодо їх граматичної валідності й адекватності у перекладі. Акцент зроблено на відстеженні синтаксичних зв'язків, у яких проявляються категорії дієслова англійської мови, осмисленні лексичних одиниць, які надають спеціального (наукового, термінологічно) значення висловлюванню і тлумачаться з метою оцінки адекватності перекладу фахового тексту. Дослідження здійснено на матеріалі вибіркового вибору статей із українських наукових вісників. У виборі матеріалу для розбору керувалися виключно його сумісністю з тематикою, яку охоплює концептосфера «землеустрій та кадастр».

Ключові слова: академічна англійська мова, анотація, граматики, землеустрій, науковий, переклад, структура, термін.

Вступ. Написання анотацій (резюме) до наукових статей англійською мовою й досі залишається актуальною та складною проблемою у плані реалізації лапідарно-аналітичних висловлювань із належним дотриманням їх синтактико-стилістичної структури. Через це автори часто звертаються до послуг онлайн-перекладача *Google Translate*. Проте, як свідчить практика, без елементарних знань граматики англійської мови, не кажучи вже про тонкощі академічної англійської мови, неможливо правильно сформулювати й проінтерпретувати лінгвістичні елементи.

На сучасному етапі інтеграції українського дослідницького дискурсу у світовий науковий обшир значення анотації стає по-особливому прагматично важливим, оскільки завдяки їй реципієнт визначає для себе потребу подальшого знайомства з усім текстом тієї чи іншої статті. Передусім йдеться про можливість для іноземних фахівців детальніше познайомитися із пропонованою статтею, бути поінформованим стосовно дослідницьких інтересів у тих сферах, до яких вони причетні. Тому в анотації пропо-

нується вказати мету дослідження, основні результати й індукційні висновки.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні майже кожен науковий журнал в Україні містить розширену, декларативну, деталізовану інструкцію-роз'яснення, опис-пам'ятку стосовно оформлення наукової статті, де окремішньо наведено особливості написання анотації. Ці вступні пояснення адресовані особам, які перекладатимуть анотацію англійською мовою, адже незважаючи на те, що сучасний український вчений повинен володіти нею не нижче рівня B2, переклад усе ж залишається прерогативою фахівців-англістів. Зрештою, як свідчать дослідження жанру «анотація», пошук інформації із запитом ключових слів та анотації дає більше шансів на знаходження релевантної інформації за умови, якщо «тези самі надійно зашифровують ключові слова» [30, с. 94]. З іншого боку, у навчальний процес впроваджено дисципліну «Академічне письмо», яка покликана допомогти студентам, майбутнім науковцям, молодим вченим, оволодіти навичками роботи із граматичними і локуційними моделями висловлювань. У низці